

УДК 351.824.1

В. М. Ємельянов,
д. держ. упр., доцент, директор Інституту державного управління Чорноморського
державного університету ім. Петра Могили, м. Миколаїв

КЛАСТЕРНИЙ МЕХАНІЗМ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

V. Emelianov,
doctor of sciences is from administration associate professor,
director of the Institute of Public of the Peter Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv

CLUSTER MECHANISM OF ORGANIZATION OF INDUSTRIAL PRODUCTION

Встановлено, що в даний час орієнтація розвитку промисловості регіону на зовнішній ринок може бути виправдана за умови: організації сумісних виробництв (робота на ліцензійній основі) із зарубіжними партнерами, що зарекомендували себе на світовому ринку, займають певну його нішу (зокрема використання торгових марок, технологій та інше); розвитку, реорганізації і реконструкції виробництв, що активно працювали на потреби світового ринку в умовах старої економічної системи при дотриманні вимог міжнародних стандартів у частині, яка стосується як самих підприємств, так і продукції, що випускається ними; випуску ексклюзивної продукції наукоємних галузей (на базі новітніх науково-технічних розробок, які не мають аналогів за кордоном).

Визначено необхідність створення промислових кластерів, де у якості управлінської установи процесом взаємодії підприємств виступає обласна державна адміністрація з функціями дослідження, аналізу і контролю. При кластерному аналізі передбачається, що кожна конкретна галузь повинна розвиватися усередині кластера вертикально і горизонтально взаємозв'язано. Визначено, що становлення базової галузі ініціює розвиток галузей-постачальників і галузей-споживачів, а також сегментів послуг, що належать до кластера.

It is established that currently the orientation of regional industry's development towards foreign markets may be justified under the following conditions: the organization of compatible production (work on license basis) with foreign partners who have proven themselves in the global market, occupy its certain niche (including the use of trademarks, technology, etc.); the development, reorganization and reconstruction of productions that worked actively for the needs of the global market in the conditions of the old economic system in compliance with international standards in the part concerning both the companies and the products they produce; the release of the exclusive products of the knowledge based industries (based on the latest scientific and technological developments, which have no analogues abroad).

The necessity of creation of industrial clusters, where regional state administration with the functions of research, analysis and control acts as a management agency of the process of interaction between enterprises is determined in the article. The cluster analysis assumes that each specific industry must develop within a cluster interconnected both vertically and horizontally. It is defined that the formation of basic industry initiates the development of supply sectors and consumer sectors as well as the segments of services belonging to the cluster.

Ключові слова: промислові кластери, управлінська установа, процес взаємодії підприємств, обласна державна адміністрація.

Key words: industrial clusters, administrative institution, process of interaction between enterprises, regional state administration.

ВСТУП

Перспективність тих або інших секторів промислового виробництва можна розглядати з декількох точок зору. Для адміністрації того або іншого регіону перспективність тих або інших підприємств полягає в можливості організувати додаткову кількість робочих місць і збільшити відрахування до бюджету регіону.

Проблеми формування та реалізації державної промислової політики в економічній літературі опрацьовано досить широко у працях О. Алімова, М. Бутка, В. Геєця, О. Кондрашова, М. Корецького, В. Новицького, А. Никифорова та ін.; проблеми регіональної промислової політики досліджено у працях О. Амоші, З. Варналія, М. Долішнього, С. Ішук, М. Чумаченка та ін. Теоретичні засади та практичні реко-

мендації щодо удосконалення системи управління промисловістю на регіональному рівні розроблені такими зарубіжними вченими, як І. Ансофф, В. Александров, П. Друкер, М. Кондратьєв, І.А. Родіонова, Ф. Котлер, Р. Коулз.

Однак, не дивлячись на певну увагу до проблем розвитку промисловості на регіональному рівні, рівень дослідження проблем формування та реалізації регіональної промислової політики в сучасній вітчизняній науці державного управління є недостатнім практичне значення цієї проблеми.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Визначити необхідність створення промислових кластерів. Застосувати кластерний аналіз до конкретної галузі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для держави перспективність підприємства пов'язана з реалізацією його загальнодержавних (соціальних, оборонних і ін.) функцій і зростанням відрахувань до державного бюджету [1, с. 119]. Для фінансово-кредитних структур перспективність підприємства характеризується його інвестиційною привабливістю, тобто можливістю для інвестора одержати максимальний прибуток на вкладений капітал. Якщо говорити про інвестиційну привабливість як критерій перспективності, то найпривабливішими в Миколаївській області є галузі переробної промисловості, машинобудування, транспорту, легкої промисловості. Висока норма прибутку на капітал, яка діє в даний час пояснюється низькою залишковою вартістю основних засобів.

Що ж до інтересів держави, то вони багато в чому розходяться з інтересами приватних інвесторів. Життєво важливим є нормальне функціонування харчової промисловості. Але не менш важливим є розвиток машинобудування, оскільки його продукція зрештою впливає на розвиток всіх галузей промисловості. Реалізація державної промислової політики проводиться за допомогою ряду заходів, які сприяють підвищенню інвестиційної привабливості галузей для приватних інвесторів.

Умови світового і українського ринків, істотно розрізняються з погляду можливостей впровадження перспектив реалізації товарів, які виробляються, українськими підприємствами. Відмінності ці в основному торкаються підготовленості, сприйнятливості ринків до прийняття товарів вітчизняного виробництва.

Серед найважливіших характеристик зовнішнього ринку можна виділити:

1. Розподіл сфер впливу між провідними виробниками.
2. Гостру конкурентну боротьбу (цінову і нецінову).
3. Швидке оновлення асортименту товарів, які виготовляються і реалізуються, як основу конкурентоспроможності виробників.
4. Сталу структуру господарських зв'язків по поставках продукція.
5. Зростання обсягів товарної маси, яка надходить на ринок з країн, які швидко розвиваються (Китаю, Кореї, Сінгапура і т.д.) [2, с. 147].

Світовий ринок у значній мірі освоєний і контролюється вузькими групами підприємств-лідерів за окремими видами товарів (галузям) на різних сегментах. Таке положення і циклічність зміни показників прибутковості (рентабельності) продукції (галузей), їх рейтингу істотно обмежує доцільність використання даних оцінок при визначенні перспектив розвитку промисловості як в Україні, так і в Миколаївській області.

У переважній більшості випадків самостійний вихід на світовий ринок (навіть за наявності вільної ринкової ніші) або надзвичайно важкий і вимагає довгого часу і великих довгострокових вкладень, або зовсім неможливий. Отже, в даний час орієнтація розвитку промислового потенціалу

Миколаївській області на зовнішній ринок може бути виправдана при умові:

— організації сумісних виробництв (робота на ліцензійній основі) із зарубіжними партнерами, які зарекомендували себе на світовому ринку, займають певну його нішу (зокрема використання торгових марок, технологій й інше);

— розвитку, реорганізації і реконструкції виробництв, що активно працювали на потреби світового ринку в умовах старої економічної системи при дотриманні вимог міжнародних стандартів в частині, що стосується як самих підприємств, так і продукції, яку вони випускають;

— випуску ексклюзивної продукції наукоємних галузей (на базі новітніх науково-технічних розробок, які не мають аналогів за кордоном).

Орієнтація розвитку виробництва, на потреби вітчизняного ринку також пов'язана з необхідністю рішення проблем конкурентоспроможності підприємств Миколаївської області в порівнянні з недорогими і якісними імпортними товарами. Місткість українського ринку як товарів народного споживання, так і продукції виробничо-технічного призначення надзвичайно велика. Робота на ньому може забезпечити високу прибутковість.

Орієнтація підприємств на регіональні цілі може бути пов'язана з розвитком виробництв, з простою технологією і коротким виробничим циклом виготовлення товарів, призначених для забезпечення першочергових потреб населення (в основному харчової і легкої промисловості).

Разом з тим, слід зазначити, що великі підприємства, як правило, працюють на всі три види ринків одночасно. У міру розвитку підприємства росте ступінь його маркетингової експансії, збільшується частка експорту при відповідному відносному зниженні обсягів випуску продукції, яка надходить до регіонального або українського ринків.

Розвиток підприємств в умовах глобалізації економіки пов'язаний з небезпекою зіткнення із слабо передбаченими циклічними кризами у виробництві і збуті товарів. При відносному вирівнюванні прибутковості різних видів виробництв (зокрема орієнтованих на випуск продукції для різних типів ринків) широка диверсифікація виробництв і підприємств. Це вказує на необхідність комплексного розвитку промисловості регіону з урахуванням його національних, історичних і економічних традицій та умов; формування у підприємств здібностей і структурної адаптації до динамічного зовнішнього середовища. Основу даного процесу може забезпечити пріоритетний розвиток наукоємних виробництв, приладобудування (з урахуванням взаємодії із зарубіжними партнерами). Таким чином, відбувається трансформація традиційної задачі вибору ефективних областей діяльності в задачу створення комплексів адаптивних, конкурентоздатних виробничих організацій.

Зрештою основною метою структурної перебудови промисловості Миколаївської області є підвищення її конкурентоздатності на внутрішньому і зовнішньому ринках. У рамках стратегії зміцнення конкурентоздатних промислових виробництв можуть бути виділені наступні позиції: сприяння розширенню попиту на продукцію підприємств регіону; сприяння розвитку внутрішньорегіональної кооперації як засобів зниження витрат; підвищення технічного і технологічного рівня виробництва. Сумісні дії регіону і підприємств необхідні в цілях завоювання промисловістю нових регіональних і експортних ринків.

З точки зору періоду досягнення основної мети (підвищення конкурентоспроможності), збільшення зайнятості і формування прибуткової частини бюджету можна виділити наступні групи підприємств:

— підприємства, здатні реалізувати всі поставлені цілі (конкурентоспроможності, зайнятості і наповнення бюджету) в короткостроковому періоді. До них відносяться

підприємства з коротким циклом обороту капіталу, які працюють на кінцевого споживача на внутрішньому ринку, та конкурентні переваги [3, с. 20]. До цих галузей можна віднести харчову, деревообробну та легку промисловість;

— підприємства, здатні реалізувати вказані цілі в середньостроковому (3—4 роки) періоді. До них можна віднести підприємства з коротким циклом обороту капіталу, які працюють на перспективних ринках в умовах конкурентного середовища;

— підприємства, здатні реалізувати вказані цілі в довгостроковому (5—7 років) періоді — підприємства з тривалим циклом обороту капіталу, високим науково-технічним потенціалом, що забезпечує їх конкурентоспроможність. У майбутньому ці підприємства можуть забезпечити зайнятість і збільшення доходів бюджету. До стратегічної групи віднесені газотурбування, суднобудування, а також кооперативні з ним галузі. Не можна сказати, що пріоритетність тих або інших галузей говорить про необхідність підтримувати ці галузі в повному обсязі. В кожній галузі є як ефективні, так і збиткові підприємства, які за певних умов можливо навіть ліквідувати.

На базі виявлених надалі ключових підприємств можна побудувати так звані кластери промисловості, під якими розуміються групи підприємств (організацій) від науково-дослідних до збутових, які зв'язані тісною кооперацією і замкнуті на ключове підприємство (підприємства), що задовольняють кінцеві потреби.

Відомі приклади (у світовій і вітчизняній практиці), коли галузь або група пов'язаних галузей ставали конкурентоздатними в глобальному масштабі. Те ж саме можна сказати і про конкурентоспроможність підприємств Миколаївської області, які володіють високим промисловим потенціалом, висококваліфікованими трудовими ресурсами, вигідним географічним положенням, інтелектуальним потенціалом, можуть ефективно брати участь в українському і міжнародному розподілі праці. Українська промисловість за час реформ помітно поступилася позиціями сфері послуг. Проте, очевидно, що ефективна і конкурентоздатна сфера послуг (зростання якої спостерігається в даний час як відносно, так і абсолютно) може формуватися на основі могутньої і конкурентоздатної промисловості, а не навпаки. Тому майбутній соціально-економічний розвиток регіону значною мірою залежатиме від зростання обсягу промислового виробництва, експорту споживчих товарів і високотехнологічних продуктів.

У формуванні та роботі кластеру активну роль відіграє управлінська установа для управління процесом взаємодії підприємств. В її ролі повинні виступити обласна державна адміністрація (на початкових стадіях кластерного розвитку) [4, с. 23].

Попит на продукцію визначає діяльність ефективно функціонуючого кластера. Тому одним з ключових обов'язків обласної державної адміністрації є створення відповідного ринкового середовища, а саме: постійна діагностика і сегментація ринку за територіальним розташуванням, споживачами, продуктами, аналіз місцевої економіки — існуючих каналів збуту і створення нових, визначення місцевих кластерів, якщо такі є, якщо ні — представлення доцільності кластерного підходу. Стосовно проведення кластером промислової політики доцільно звернути уваги на такі заходи: розробка середньо- та довгострокових планів модернізації існуючих технологій даної галузі, спільна діяльність з іноземними партнерами, вивчення передових світових технологій виробництва промислової продукції, та ін.

В обов'язки обласної державної адміністрації також входять вивчення поточної ситуації кластера, визначення основних питань по діяльності кластера, організація членів кластера до спільної діяльності, розробка довгостроково-

го плану дій із обов'язковим зазначенням короткострокових цілей кластера, а саме до інформаційної, маркетингової, виробничої, збутової діяльності, спільного навчання. Обласна державна адміністрація не дає гарантії розвитку кластера. Саме наявність довіри між членами кластера дає можливість їм брати на себе спільні обов'язки, хоча неформальні зв'язки повинні бути все ж таки мінімізовані. Коли кластер розширюється і стає зрілим, повинна сформуватися формальна структура, тому що до кластеру залучаються інвестиційні проекти зі значними фінансовими потоками. Функція обласної державної адміністрації полягає у налагодженні комунікаційних каналів між кластером та іншими установами регіону, а звідси — у сприянні співробітництву між підприємствами. Слід звернути увагу на ще один ключовий момент — це популяризація кластеру та його продукції серед підприємців, навчальних та науково-дослідницьких закладів, населення з метою зміцнення іміджу сформованої структури [4, с. 24].

Крім цього, економічними заходами обласної державної адміністрації в кластерному розвитку можна вважати, по-перше, фінансову підтримку інноваційної діяльності (новим членам кластера), по-друге, забезпечення ресурсами (кадровими, матеріальними та ін.), по-третє, інвестування в науково-дослідні роботи кластера (регулювання інноваційних процесів, страхування ризиків та ін.), по-четверте, податкове регулювання підприємств у кластері.

На даний момент, якщо говорити про структуру українського експорту, виробничих кластерів, конкурентоспроможних у глобальному масштабі, практично немає. При цьому їхня поява виступає умовою знаходження Україною довгострокової конкурентоспроможності. Отже, стимулювання виникнення економічних кластерів повинно відноситися до числа пріоритетів державної промислової політики. Крім того, територіальні виробничі кластери повинні стати формою інтеграції та підтримки малого і середнього бізнесу. Тобто традиційні макроекономічні і галузеві підходи до розвитку малого і середнього бізнесу необхідно доповнити регіональним, що проявляється у формуванні територіальних виробничих кластерів.

Автором зроблена спроба описати структуру потенційних кластерів Миколаївської області і виділити ключові чинники їх конкурентоспроможності.

У моделі "Даймонд", розробленій відомим американським економістом М. Портером [5], яка описує і систематизує чинники, які визначають здатність конкретних суб'єктів аналізу формувати, підтримувати, розвивати і використовувати конкурентні переваги, виділяються чотири основні джерела конкурентоспроможності:

— умови, що визначаються як потенціал регіону, який включає в себе в якості приватного потенціалу: географічний, природно-кліматичний, демографічний, виробничий, науковий та ін.

— сукупний попит, що складається з локального (місцевого, регіонального) і зовнішнього, який є необхідним джерелом формування конкурентоздатного кластера.

— ступінь зв'язаності з іншими галузями, який відображає рівень кооперації і інтеграції у сфері виробництва товарів і послуг, що є джерелом конкурентоспроможності за рахунок підвищення ефективності виробництва в результаті спеціалізації. Розвинена система субконтрактування і аутсорсингу в регіоні дозволяє розробляти, виробляти і реалізувати комплексні складні продукти, систему їх післяпродажного і сервісного обслуговування з мінімально можливими витратами і, таким чином, є джерелом конкурентоспроможності. Наявність місцевих постачальників і субконтракторів дозволяє компаніям, що використовують імпортні компоненти і устаткування, уникнути втрат від можливого збільшення імпортних тарифів, зміни цін на світових ринках. Високий ступінь інтеграції дозволяє завлукати підприє-

мства до сумісного рішення всього комплексу питань, пов'язаних з підвищенням якості кінцевої продукції.

— структура фірми, загальні і функціональні стратегії, рівень конкурентної боротьби в даному регіоні роблять більш інтенсивнішим їх розвиток, стимулюють впровадження нових технологій, зростання продуктивності праці і зниження витрат, що є джерелом конкурентоспроможності.

Необхідними елементами моделі Портера також є:

— сприятливі можливості; в даному випадку маються на увазі випадковості, пов'язані з різкими позитивними змінами на світових фінансових ринках, змінами котирувань валют, раптовим зростанням попиту, а також іншими форс-мажорними обставинами;

— вплив уряду через політику, що проводиться ним, безпосереднього втручання в господарську діяльність суб'єктів господарювання, що визначає ефективність роботи економічних систем різних рівнів управління [5, с. 287].

Найважливішими чинниками конкурентоспроможності підприємств, загальними практично для будь-якої галузі на сучасному етапі економічного розвитку, є наступні:

— накопичений промисловий і технологічний потенціал;

— накопичені конструктивні рішення і промислові зразки;

— високий рівень освітніх послуг;

— розвинена інженерна і транспортна інфраструктура;

— вигідне географічне положення.

Основними негативними чинниками, певного ступеня залежними від діяльності місцевих органів управління і тими, що знижують конкурентоспроможність підприємств регіону, є:

— низька ефективність витрачання бюджетних коштів;

— відсутність єдиної стратегії розвитку базових і інфраструктурних галузей;

— відсутність чіткої бізнес-стратегії у підприємств;

— неефективна система менеджменту підприємств;

— не завжди обгрунтована інтеграція підприємств і їх взаємодія.

Як відомо, в кластери можуть входити підприємства різного профілю, державні і місцеві органи управління, науково-дослідні організації, освітні заклади різного рівня. Всі вони, беручи участь у розвитку кластера, сприяють конкретизації зусиль і можливостей, що і є конкурентною перевагою даного кластера і, відповідно, регіону.

При кластерному аналізі передбачається, що кожна конкретна галузь повинна розвиватися усередині кластера вертикально і горизонтально взаємопов'язано. Очевидно, що становлення базової галузі ініціює розвиток галузей-постачальників і галузей-споживачів, а також сегментів послуг, що належать до кластера.

Якщо створення найважливіших промислових кластерів в Україні прогнозується не раніше, ніж до 2015—2020 рр., то регіональні кластери на базі великих промислових регіонів можуть бути створені набагато раніше.

У нашому дослідженні кластери були визначені відповідно до методики М. Портера [5, с. 158]. Основним джерелом інформації були дані Держкомстату України і Управління статистики Миколаївської області. Важливим джерелом інформації стали звітні дані окремих великих підприємств. Остаточне визначення кластерів базувалося на статистичних даних і думці експертів про галузі, які динамічно розвиваються, здатні сформувати кластери в майбутньому (харчова промисловість, машинобудування, суднобудування, легка промисловість, транспортна галузь).

У роботах, присвячених розвитку теорії Портера, виділяють наступні типи кластерів, залежно від ступеня їх самоідентифікації і повноти усередині кластерних взаємозв'язків:

— функціонуючі кластери, в яких накопичена критична маса виробничого потенціалу, професійних знань, персона-

лу, технологій, ноу-хау і інших ресурсів, які дозволяють одержувати різного роду системні ефекти, що використовуються фірмами кластера для підвищення своєї конкурентоспроможності;

— латентні кластери, в яких накопичена критична маса необхідних ресурсів і пов'язаних галузей, проте відсутні або не розвинені необхідні інформаційні і партнерські зв'язки між ними, які не дозволяють суб'єктам кластера одержувати значні вигоди в порівнянні з конкурентами;

— потенційні кластери, в яких присутні окремі елементи, необхідні для подальшого розвитку, але для досягнення агломераційних ефектів вони повинні бути поглиблені і розширені. Суб'єктам потенційних кластерів так само, як і латентних, не вистачає стійких комунікативних взаємозв'язків;

— створені кластери, які були вибрані урядом для підтримки, але у теперішній момент часу не володіють критичною масою компанії і умов для органічного розвитку;

— бажані кластери, які так само, як і створені користуються цілеспрямованою підтримкою уряду, але не мають не тільки критичної маси чинників і фірм, але і окремих передумов для створення конкурентних переваг.

ВИСНОВКИ

Визначено необхідність створення на регіональному рівні промислових кластерів, де у якості керуючої установи процесом взаємодії підприємств виступає обласна державна адміністрація з функціями дослідження, аналізу і контролю. При кластерному аналізі передбачається, що кожна конкретна галузь повинна розвиватися усередині кластера вертикально і горизонтально взаємопов'язано. Визначено, що становлення базової галузі ініціює розвиток галузей-постачальників і галузей-споживачів, а також сегментів послуг, що належать до кластера.

Література:

1. Гусев В. Кластерна модель інноваційної реструктуризації регіональної економічної системи / В. Гусев, В. Горник // Управління сучасним містом. — 2004. — № 10—12. — С. 118—125.
2. Козир З. Кластери як основна форма організації виробництва і виробничих відносин регіонального рівня / З. Козир // Підприємство, господарство, право. — 2004. — №7. — С. 146—149.
3. Хэйр Пол Дж. Промышленная реструктуризация как средство усиления национальной конкурентоспособности / Пол Дж. Хэйр // Проблемы теории и практики управления. — 2002. — № 4. — С. 18—23.
4. Макаренко І.О. Напрямы державної кластерної промислової політики / І.В. Макаренко // Інвестиції: практика та досвід. — 2010. — № 4. — С. 22—25.
5. Портер М. Конкуренция / Пер. с англ. — М., 2000. — 540 с.

References:

1. Husiev, V. and Hornyk, V. (2004), "Clusters of innovative restructuring of the regional economic system", *Upravlinnia suchasnym mistom*, vol. 10—12, pp. 118—125.
2. Kozyr, Z. (2004), "Clusters as the main form of production and industrial relations at the regional level", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo, pravo*, vol. 7, pp. 146—149.
3. Khejr, Pol Dzh. (2002), "Industrial restructuring as a means of enhancing national competitiveness", *Problemy teoryu y praktyku upravleniya*, vol. 4, pp. 18—23.
4. Makarenko, I.O. (2010), "Directions cluster state industrial policy", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 4, pp. 22—25.
5. Porter, M. (2000), *Konkurentsiya [Competition]*, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2015 р.